

развитием капиталистических отношений на Надднепрянской Украине во второй половине XIX века.

Ключевые слова: аграрная реформа, сельское хозяйство, правовое положение, аренда, Надднепрянская Украина.

Oliynyk N. V. Social and economical condition of the peasantry after reform's period on Naddnpranska Ukraine.

The author of the article demonstrated in the light the changes that were happening in the social and economical condition of the peasantry in the connection with the crisis of the feudal system and the development of capitalistic relations on Naddnpranska Ukraine in the second part of the XIX century.

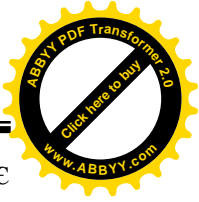
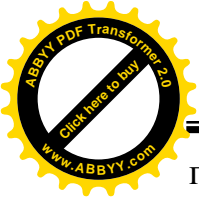
Key words: agrarian reform, agriculture, legal condition, lease, Naddnpranska Ukraine.

УДК 97:37«1941/1943»(477–25)

Павленко А. М.

ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ В ОКУПОВАНОМУ КИЄВІ (1941–1943 РР.)

Протягом останніх років в українській і світовій історичній науці прослідковується тенденція до вивчення різноманітних аспектів буття суспільства в різні історичні періоди і відповідно за різних умов. Межі досліджень поступово розширюються не лише в напрямі розкриття глобальних процесів, але й фокусуються на складових повсякденного буття. Постійний інтерес до подій Другої світової війни та відносна відкритість джерельної бази сприяють активізації зусиль науковців у цьому напрямку. Тому об'єктивне відтворення та аналіз усіх складових життя українців у дні окупації сприятиме кращому розумінню процесів що тоді відбувались. Як усі ми розуміємо, в той час вирішувалась доля самого існування українського народу. А важливою складовою формування, збереження та розвитку повноцінної життєздатної нації є освіта. Говорячи освіта, маємо на увазі не лише отримання певних необхідних у житті знань, здобуття професії і відповідно місця в суспільстві, а й, перш за все, формування свідомої самодостатньої особистості з відповідними моральними принципами і нерозривним зв'язком з історією культурою та державотворчими прагненнями свого народу. Формування наступного покоління за цими засадами забезпечує майбутнє нації, країни. Тому ця стаття якраз про відновлення та спробу формування нової освітньої системи в період окупації 1941–1943 років. Для аналізу було вирішено скористатися матеріалами, що висвітлюють цю проблему на території міста Київ. Причина такого вибору закономірна – саме тут були

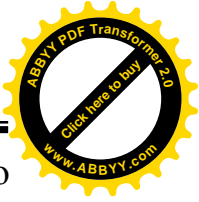
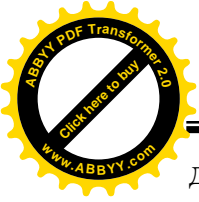

представленні практично всі типи освітніх закладів того періоду. Тому є змога більш наглядно та об'єктивно провести аналіз процесів, що відбувалися в освітній сфері з 1941 по 1943 рік.

До певного часу, а саме до кінця 90-х вивчення періоду окупації, здебільшого, обмежувалося висвітленням грабіжницької політики загарбників, терору окупаційної влади та відповідно підпільно-партизанського руху, що створило певний вакуум у висвітленні цього періоду. Повсякдення українського суспільства під окупацією залишалось поза межами дослідницького процесу. Тому й питання освіти в роки окупації 1941–1943 років об'єктивно, з застосуванням достатньої кількості джерел почали розглядати досить недавно. Це пов'язано, в першу чергу, з відкриттям відповідних фондів ЦДАВО, ЦДАГО, ДАКО та галузевого державного архіву Служби Безпеки України і звичайно з відмовою сучасних дослідників від заідеологізованості у цьому питанні.

Як було вже зазначено проблема розглядалась і раніше в працях М. Гриценко [3], К. Дубини і збірках документів загального характеру [7], але розглядалась поверхово у процесі ідеологічного протиставлення. В цих працях зусилля і дії нацистів та українських національних сил ототожнювались. В ті часи по-іншому не могло й бути. Тому складалося враження, що на окупованій території України не існувало нічого крім нацистського терору та героїчної боротьби українського народу під проводом комуністичної партії. І лише за часів незалежності, українські історики змогли більш детально, на основі фактів дослідити питання. З'явилися праці В. В. Ленської [6], О. В. Потильчака [9], об'єктивно розглянули окупаційний період В. Гайдабура [2], В. М. Удовик, О. Удод. Отже, зараз ми маємо достатньо фактів, щоб комплексно розглянути політику нацистського окупаційного режиму в сфері освіти та сам освітній процес, його цілі, а також плани та результати діяльності місцевої української адміністрації, що брали участь у реалізації поставлених завдань.

Відомо, що на початку окупації нацистська верхівка з пропагандистських міркувань досить лояльно поставилася до освітніх потуг українців, тому місцева українська адміністрація сповнена сподівань на національне відродження зробила спробу відновити та модернізувати зруйновану систему. Для початку, вирішено було зайнятися закладами освіти, що зберегли свою матеріальну базу. Звичайно відновити їх у повному обсязі не вдалося, і не тільки через втрату матеріальної бази. Не меншою проблемою було те, що значна частина студентів та велика кількість викладачів відбула на фронт, або була евакуйована. Але все це не завадило

деяким ВНЗ, технікумам, та досить значній кількості шкіл відновити свою діяльність. Це стало можливим завдяки діяльності національних сил та тому, що в окупованому місті залишилося 1139 вчених [5, 34].

Що ж було причиною дозволу окупаційної адміністрації на відновлення освітньої системи, зважаючи на те, що нацистська доктрина стосовно неарійських рас не передбачала їх інтелектуального розвитку? Досліджені матеріали свідчать: на початку окупації це робилось з пропагандистською метою. Прихід нової влади повинен був сприйматися місцевим населенням як визволення від національного і культурного гніту радянської Росії [12, 238].

Як же наміри української інтелігенції в подальшому співвідносились з планами окупаційної адміністрації та вищого керівництва рейху?

В освіті і вихованні національна інтелігенція прагнула позбутися більшовицьких догм і будувати освіту на національній основі. Тому ставилося завдання визначити характер та завдання школи, відповідно до цих прагнень, розробити навчальні плани та програми, підготувати матеріальну базу та забезпечити навчальні заклади підручниками і звичайно ж національно свідомими вчителями.

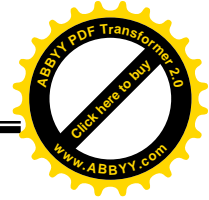
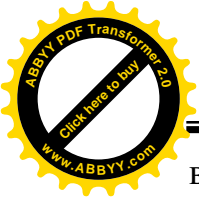
Окупаційній же владі не потрібна була свідомо національно орієнтована інтелігенція на окупованих територіях. Нацистське керівництво прекрасно розуміло небезпеку появи такого суспільного прошарку. Потрібні були лише кваліфіковані робітники та обслуговуючий персонал. Адже це відповідало нацистській доктрині та планам колонізації українських земель [12, 176].

Структурно система освіти, організована відділами культури та освіти міської управи мала такий вигляд. Першим рівнем повинна була стати загальна обов'язкова початкова безкоштовна освіта, з двома видами шкіл: початковою – чотири класи та народною – сім класів.

Далі в освітній системі розташувались нижчі технічні школи, куди приймалися діти після 4-х класів, з терміном навчання 1–3 роки. На вищому щаблі стояли середні фахові школи з 3-х річним навчанням.

Ще однією складовою нової системи освіти були чоловічі та жіночі гімназії, до яких можна було вступити після 3-х класів загальної школи. Навчання в гімназіях тривало вісім років. Вони поділялися на реальні, що готували учнів до вступу в технічні ВНЗ, та класичні, з гуманітарним ухилом. На 1942 рік у Києві налічувалось 16 подібних закладів [11, 217].

Ну й звичайно в планах місцевої влади та національної інтелігенції було відтворення системи вищих навчальних закладів. До ВНЗ

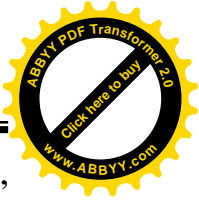
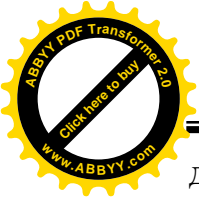
відносились спеціалізовані інститути і держуніверситет.

З метою підготовки кадрів для роботи у школі в українському національному дусі було організовано спеціальні курси, проводилось знайомство з основними принципами української народної педагогіки, а також з новими навчальними планами і програмами. Міська управа організувала при педагогічному інституті методичне консультативне бюро. В перші місяці окупації в народних школах позитивним моментом стало поглибленням знань з історії та етнографії України, які вивчалися за творами Д. Антоновича та М. Грушевського. Класні приміщення прикрашалися портретами М. Грушевського, І. Франка, Т. Шевченка, учні вивчали національний гімн «Ще не вмерла Україна» та українські пісні, на уроках української мови читали твори П. Куліша, Т. Шевченка. Деякі дослідники вказують, що недоліком цієї програми було возвеличення А. Гітлера та німецької армії, як визволителів України [3, 15]. Але в реаліях того часу по іншому просто не могло бути. Та й на початку окупації коли «визволителі» не дискредитували себе в очах «визволених», багато хто дійсно в це вірив.

В кінці першого року окупації були розроблені і затверджені навчальні програми для початкових шкіл [13, 3].

Вже в листопаді плани, що до розвитку освіти були скоректовані окупаційною владою та безпосередньо наказами рейхсміністра окупованих східних областей А. Розенберга та рейхскомісара України Е. Коха. Згідно з цими наказами закривалися вищі навчальні заклади, крім медичних, ветеринарних, сільськогосподарських, лісогосподарських та технічних факультетів, які перетворювалися в окремі інститути. Крім того тимчасово припинялась робота шкіл. Вони повинні були відновити роботу з 1 квітня [12, 368].

З початкової та середньої освіти дозволялося відкривати лише початкові – 4-х класні школи, в яких навчання було обов'язковим, а мова викладання мала бути українською. В цих школах викладали такі предмети як арифметика, українська мова, та комплексний предмет вітчизнознавство, що включав у себе географію, історію рідного краю та природознавство. До навчальної програми було включено також співи, фізкультуру, малювання та трудове навчання [7, 76]. Крім нових предметів повинні були з'явитися і нові підручники. Наприклад, викладач педагогічного інституту М. А. Жовтобрюх підготував підручник з української мови для 3–4 класів. Але окупаційна влада досить прохолодно поставилась до цих ініціатив – процес затвердження постійно затягувався. А тому доводилося користуватися старими радянськими підручниками, які

дозволялося залишати після прискіпливої перевірки спеціальною комісією, яка визначала місця з комуністичним змістом і усувала заборонені елементи замальовуючи речення або вириваючи відповідні сторінки. Звичайно, згодом такі підручники заборонили, адже зрозуміло, що вони не стільки допомагали викоріненню радянської складової в освіті, скільки дискредитували нову владу та її освітні плани [6, 82]. Вилучивши з цільного тексту важливу складову потрібно замінити її на повноцінну за формою та наповненням. «Відредаговані» підручники цього завдання виконати не могли. Надалі вчителям пропонувалося навчати без підручників, приділяючи більше уваги усній мові та арифметиці, історії ж навчати на прикладах героїчної боротьби української нації в минулому.

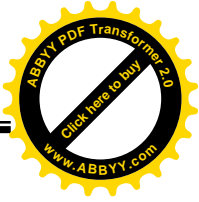
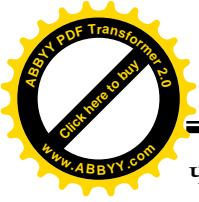
Нова влада намагалася викоренити все більшовицьке, радянське в школах. З навчальних закладів та бібліотек вилучалася, за наказом Обласної інспектури шкіл в березні 1942 року, вся радянська література: твори К. Маркса, Енгельса, Леніна, Сталіна, Дарвіна, відповідна художня література та антиукраїнська російська література [11, 36].

Відвідуванню шкіл приділялося багато уваги. Тих хто прогулював заняття, позбавляли права на безкоштовний обід в їдальнях, що в голодний час було найбільшим покаранням. Згодом було введено адміністративну відповідальність батьків за прогули дітей. Вимагалось насадження суворої дисципліни, навіть за допомогою фізичних покарань. В «Педагогічному інформаційному бюлетені» писалося: «Особливо тепер, у воєнний час, як засіб підтримання дисципліни вчитель застосовує метод фізичного впливу на недисциплінованого учня. Тілесні покарання іноді бувають необхідні» [11, 52].

Освітняни ставили питання про розширення мережі шкільних закладів, але до кінця окупації дозвіл на це так і не надійшов.

Отже, шкільний навчально-виховний процес початкової освіти переслідував ціль, щоб майбутнє покоління місцевих жителів було менш освіченим, але добре володіло навичками праці, було дисциплінованим. Тому спроби національних сил якісно покращити початкову освіту не мали успіху, адже їх цілі та цілі «визволителів» м'яко кажучи, не співпадали. Низьку якість початкової освіти визнавали навіть деякі представники окупаційної влади [9, 6].

Дещо кращою ситуація була з професійними школами та технікумами. Їх мережа навіть розширилась. Так була відновлена робота Київської фельдшерської школи, яку переобладнали у школу з підготовки акушерів. Діяла вона не довго, лише до 1 серпня 1942 року і була закрита

через відправку випускників та викладачів до Німеччини [15].

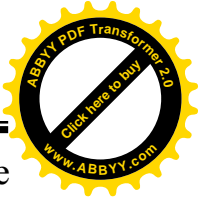
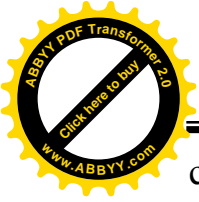
Крім медичних дозволялося відкривати середні ремісничі освітні заклади з тих спеціальностей, що вимагав військовий час та вже зрозумілий на початок 1942 року затяжний хід війни. Тому на серпень 1942 року в місті було 10 ремісничих шкіл з підготовки водіїв, слюсарів, столярів, токарів, ковалів, ливарників, мулярів, кравців. За розпорядженням міського голови навчання велося безкоштовно, діти харчувалися в їдальнях та навіть отримували [11, 63]. З 1 вересня за розпорядженням штадткомісара були відкриті 18 класів для підготовки дітей до вступу в професійні школи, в яких крім викладання загальноосвітніх дисциплін проводилась практика на виробництві [8]. Також були відкриті і певний час працювали школа з підготовки персоналу готелів, продавців, спеціальна школа судноплавства, водний політехнікум [11, 96]. Крім господарських середніх шкіл були відкриті мистецькі навчальні заклади. В 1942–1943 рр. працювали дві семирічні музичні школи [14].

Як ми бачимо, з професійною освітою ситуація дійсно краще, ніж у початковій освіті. Але ж знову лише завдяки тому, що окупаційна влада на той момент потребувала відповідний персонал, відповідних спеціалістів. Скорочувались строки навчання і робився ухил суто на практику чи на підготовку без відриву від виробництва. Своєрідна «ерзац освіта» на потребу рейху, що веде війну. Потрібно зважати і на те, що якби початкові плани щодо України і українців не були скоректовані зривом блискавичної війни, навряд чи можливо було б розраховувати навіть на такі скромні здобутки.

Становище вищої школи було ще складнішим. У цьому питанні навіть серед нацистського керівництва не було єдності. А. Гітлер й рейхскомісар Е. Кох були проти відкриття в Україні ВНЗ, у той же час рейхсляйтер Розенберг вважав, що в нових умовах вкрай необхідні заклади, що будуть готувати потрібних фахівців з місцевого населення, тієї ж думки були деякі фахівці на місцях, зокрема керівник зондерштабу «Наука» Браун [9, 8]. Тому місцевій владі вдалося одержати дозвіл на відкриття київських ВНЗ.

Київський сільськогосподарський інститут [11, 217] відкрився раніше за інші ВНЗ міста. Адже зважаючи на плани Гітлера, щодо України як майбутньої сільськогосподарської колонії тут не вистачало відповідних фахівців. На листопад 1942 року нараховувалось 388 студентів.

Другим став медичний інститут. Спочатку йшлося про закінчення навчання та випуск необхідних вермахту та окупаційній адміністрації лікарів, на що Е. Кох дав дозвіл 4 жовтня 1941 року [14]. Навчальна програма

спиралася на програму медичного факультету Берлінського університету, але навчання йшло з урахуванням військового часу, тобто з переважним ухилом на практику. За перший навчальний рік інститут випустив 125 лікарів. А вже на осінь 1942 року в медичному інституті навчалось 2504 студенти. Досить значний набір пояснюється тим, що навчання в інституті було також засобом уникнути вивозу до Німеччини. Це стало також однією з причин закриття інституту в листопаді 1942 року. Адже по місту постійно не виконувався план по вербуванню робітників в рейх [11, 227].

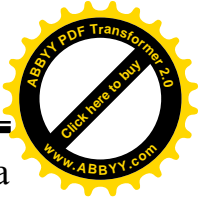
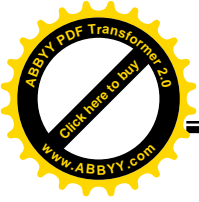
На деякий час відновив роботу і київський університет. Його було відкрито відповідно до наказу відділу культури і освіти міської управи 20 жовтня 1941 року. Університет контролювався головною науковою групою України при зондерштабі «Наука» і фінансувався міською управою. Весною 1942 року в університеті налічувалось до 700 студентів, а вже влітку він був закритий знову ж таки через відправку студентів до Німеччини.

20 жовтня 1941 року міська управа дозволила відкриття Київського політехнічного інституту, що поєднав вісім технічних ВНЗ [11, 242]. Інститут було закрито в лютому 1942 року через арешт ректора за зв'язок з ОУН.

Також недовго пропрацював Київський учительський інститут, який мав готувати вчителів для загальноосвітніх шкіл. Закрився за розпорядженням Розенберга «Про закриття вищих шкіл» на початку 1942 року. Далі він діяв під назвою «Українського науково-методичного інституту шкільної освіти», займаючись лише методичною та науковою роботою [3, 17].

У грудні 1941 року відкрилася Академія музичного та драматичного мистецтв ім. М. В. Лисенка, на базі театрального інституту та консерваторії під керівництвом Остапа Лисенка [10, 203]. Припинила діяльність академія за розпорядженням окупаційної влади 1 січня 1943 року, значну частину студентів і викладачів було відправлено до Німеччини [2, 5].

Всі ВНЗ та наукові установи діяли до осені 1942 року з дозволу київського генерал-комісара. Після чого більшість з них було закрито. Основною причиною, крім неприйняття самого факту існування ВНЗ для поневолених народів, була невідповідність між необхідністю отримати фахівців з середньою і вищою освітою з місцевого населення та планами відправки працездатного населення для задоволення внутрішніх потреб німецької метрополії. Як ми зазначали, це питання було конфліктним навіть серед нацистського керівництва [9, 18]. Але якщо проаналізувати рівень початкової освіти та кількість охоплених дітей можна дійти висновку, що згодом вищі навчальні заклади могли просто не знадобитись.

Отже, місцева українська адміністрація та національно свідомі українська інтелігенція намагалися відтворити освітню систему прекрасно розуміючи, що втративши освічене і самосвідоме покоління Україна втратить надію на існування. Хоча звичайно в ті часи мало хто з українців навіть здогадувався про далекосяжні плани нацистської верхівки, особливо на початку окупації. В подальшому, як ми бачимо, прагнення українців наптовхнулись на невідповідність з планами нацистської окупаційної адміністрації. Навіть недовге існування середніх та вищих навчальних закладів було пов'язане лише з ситуаційною потребою у відповідних спеціалістах та обслуговуючому персоналі з певним рівнем освіти. На деякий час позитивним моментом в існуванні освітніх закладів в Україні стало розуміння їх необхідності, особливо в умовах затяжної війни, рейхсміністром А. Розенбергом, київським генерал комісаром, та деякими іншими німецькими чиновниками. Проте поступки носили тимчасовий характер і в подальшому Україна навряд чи могла б розраховувати на щось більше ніж початкові чотирирічні школи. Лише незначна частина населення що підпадала під категорії фольксдойче та рейхсдойче могла отримати більш високий рівень освіти. Причиною було те, що нацистська верхівка не вважала за потрібне розвивати вищу і середню освіту в аграрній колонії, адже місця відповідних фахівців і керівників повинні були зайняти вихідці з Німеччини [9, 18] і лише умови військового часу дещо скоректували ці плани.

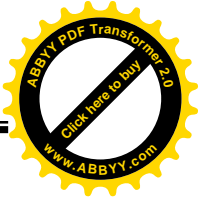
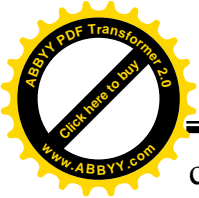
Непослідовність та неузгодженість нацистської політики в українській освітній сфері, а також постійне ущільнення строків виконання поставлених завдань не дала досягти навіть приблизно запланованих результатів.

Рівень початкової освіти був низьким через недосконалість планів, відсутність фінансування та врешті решт незацікавленість окупантів у підвищенні його якості. В основному школи слугували засобом контролю за майбутньою робочою силою.

Середня професійна освіта змогла випустити лише тих спеціалістів, які почали навчання ще до окупації, рівень інших випускників бажав бути кращим через критичне скорочення строків та відсутність теоретичної бази.

З вищою освітою ситуація ще гірша. Окупанти з самого початку не збиралися її підтримувати, якщо не зважати на невелику кількість випускників, що почали навчання ще до окупації. Вузи слугували окупаційній владі лише для полегшення відправки до Німеччини молоді відповідного віку.

В підсумку можна сказати, що освіта в окупаційний період існувала, спроби національного виховання були та ні перше ні друге, в розвитку

своєму, перспектив не мали.

Джерела та література

1. Верба І. Олександр Оглоблин. Життя і праця в Україні. До 100-річчя з дня народження / І. Верба – К. : Ін-т археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 1999. – 384 с.
2. Гайдабура В. Війна всередині війни / В. Гайдабура // Голос України. – 1999. – 9 жовтня. – С. 4–5.
3. Гриценко М. С. Школа Української ССР в період Великої Отчужденної війни. 1941–1945 гг. : учеб. пособ. по педагогике и истории педагогики для студентов-заочников / М. С. Гриценко. – Одесса : Одесский государственный педагогический институт им. К. Д. Ушинского, 1960. – 74 с.
4. Єржабкова Бланка. Шкільна справа та шкільна політика в рейх комісаріаті «Україна» 1941–1944 рр. у світлі німецьких документів / Бланка Єржабкова / НАН України, проект наукові переклади // Г. П. Задвернюк ; переклад з німецької. – К. : Наукова думка, 2008. – 270 с.
5. Король В. Ю. Фашистський окупаційний режим на Україні та становище інтелігенції / В. Ю. Король, І. В. Мошик // Трибуна. – 1997. – № 9–10. – С. 34–35.
6. Ленська В. В. Фашистська шкільна політика на окупованій території України / В. В. Ленська // Український історичний журнал. – 1991. – № 10. – С. 81–85.
7. Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні : зб. документів і матеріалів. – К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1963. – 488 с.
8. Переяславські вісті. – 1943. – 15 вересня.
9. Потильчак Олександр Валентинович. Професійне навчання і підготовка трудових резервів в Україні в період німецько-фашистської окупації (1941–1944): політика і практика агресора / Олександр Валентинович Потильчак – К. : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. – 36 с.
10. Ревуцький В. Д. По обр'ю життя. Спогади. Вст. стаття В. Шевчука / В. Д. Ревуцький. – К. : Вид-во «ЧАС», 1998. – 344 с.
11. Стан освіти в окупованому Києві : зб. документів та матеріалів. – К. : Літера, 2008. – 362 с.
12. Україна в Другій світовій війні у документах : зб. нім. архівних матеріалів (1941–1942) : [в 3 т.] / Упоряд. В. М. Косика. – Л. : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львівський державний університет ім. І. Франка; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, 1997. – Т.1. – 442 с.
13. Українське слово. – 1941. – 22 листопада.
14. Українське слово. – 1941. – 24 листопада.
15. Українське слово. – 1941. – 11 грудня.
16. Український голос. – 1942. – 30 липня.
17. Український голос. – 1942. – 8 жовтня.

Павленко А. М. Відновлення роботи закладів освіти в окупованому Києві (1941–1943 рр.).

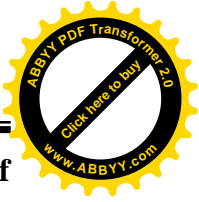
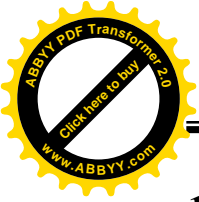
У статті проведено аналіз системи освіти міста Київ в 1941–1943 роках.

Ключові слова: Київ, Друга світова війна, освіта.

Павленко А. Н. Возобновление работы учреждений образования в оккупированом Киеве (1941–1943 гг.).

В статье анализируется система образования города Киев в 1941–1943 годах.

Ключевые слова: Киев, Вторая мировая война, образование.

Pavlenko A. N. Renewal of work educational establishments in the Kyiv of 1941–1943.

The system of education in the Kyiv of 1941 – 1943 is analysed in the article.

Key words: Kyiv, World War II, education.

УДК 94:322:281.9(1–074)+(477)

Пономаренко В. О.

ПОЛІТИКА ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ ВІДНОСНО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (1941–1943 РР.)

Зміни у державному та політичному устрої України, які відбулися після 1991 р., істотно вплинули на роль і місце релігії й церкви у соціально-політичному та духовному житті суспільства. Демократизація суспільства привела до надзвичайної популярності релігії, зокрема православ'я, яке сьогодні є найвпливовішим у релігійному просторі України. Так, серед 24 494 релігійних громад православні становлять 52,5%. Віддаючи належне внеску інших релігій у розвиток національних культур народів, зауважимо, що саме православ'я залишило на українських землях найбагатшу історико-культурну та духовну спадщину [7, 200].

У російській та українській історіографії проблема церковного життя на території України під час німецької окупації вивчена недостатньо. Найбільший внесок у розробку цієї теми зробив О. Василь'єва, М. Шкаровский [1; 9–11]. У їх працях розкрито взаємовідносини між політичною системою окупаційної влади та православною церквою, нацистську релігійну політику на окупованих територіях України, проаналізовано релігійну ситуацію того часу. Проблема відносин церкви і німецької влади під час окупації на території України частково стала темою досліджень В. Косик, Т. Міненко, І. Патриляк [3; 4; 6; 7].

Мета статті – охарактеризувати релігійну політику німецької влади на території України в роки окупації.

22 червня 1941 р. – це не тільки сумна дата, а й серйозний привід для ретроспективного аналізу минулого, у тому числі становища православної церкви під час окупації нацистами території України. Окупація України німецькими та румунськими військами суттєво змінила релігійну ситуацію. Почалося масове відкриття храмів, закритих у 30-ті роки. Так, у Київській області у 1941–1943 рр. богослужіння відновилися у 350 храмах, у Полтавській – у 342, у Луганській – у 128, у Донецькій – у 230. Схожа